

Die uw jeugd vernieuwt
als die van eenarend...

De Reformatie

jaargang 59/46

25 aug. 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Pieter Datheen bij de opkomst van de Reformatie in Frans-Vlaanderen II

KORT GEHOUDEN

NOS-tribunaal

UIT DE SCHRIFT

Waarom gelijkenissen? III (slot)

BOEKBESPREKING

De nieuwe almanak van FQI

KERKELIJK LEVEN

Synode laat evangelisatie aan de kerken

BOEKBESPREKING

Een politieke weg van Ambrosius naar Amersfoort I

Afscheiding in Hattem

In de roerige tijd van beeldenstormen en strijd om de vrijheid van het geloof (1566 en volgende jaren) was Datheen in Vlaanderen. In het kader van deze strijd koppelt hij politieke bemoeienissen aan zijn geestelijk ambt. Er wordt zelfs een legertje samengesteld als Alva met zijn troepen in de buurt komt...

Lamoraal, graaf van Egmond, met wie Datheen een akkoord sloot inzake predikdiensten.

745

Pieter Datheen bij de opkomst van de Reformatie in Frans-Vlaanderen II

¹³ Jong, dr. O. J. de 'Nederlandse Kerkgeschiedenis' (Nijkerk, 1972); p. 127.

¹⁴ 's Gravezande, Adrianus 'Twee honderdjarige gedachtenis van het eerste synode der nederlandsche kerken onder het kruis; en, zo in, als buiten nederland, allesins verstrooid, gehouden te Weselden 3. november 1568' (Middelburg, 1769); 1ste bylage 'punten ende articulen, waar op Petrus Dathenus, in zyne gevangenis te Utrecht, in 't jaar 1584, is gevraagd geweest; en deszelvs verandwoording daar tegen' p. 153.

¹⁵ Vaernewijck, Marcus Van 'Van die beroerlicketijden in die Nederlanden voornamelijk in Ghendt 1566-1568' (naar het oorspronkelijk handschrift uitgegevend door Ferd. VanDerHaeghen; Gent 1872). d.l. p. 264.

■ De principaalste van al de ministers

Toen de eerste beeldenstorm losbrak in augustus 1566 te Steenvoorde en Poperinge¹³, verbleef Datheen nog in Zwitserland in dienst van Frederik III. Met geloofsbrieven van de keurvorst reisde Datheen in september naar Vlaanderen. Deze terugreis naar zijn geboorteland ondernam hij niet op eigen initiatief, zijn landgenoten hadden hem zelf geroepen. In een later (1578) gehouden gerechtelijk onderzoek verklaarde Datheen dat hij 'Anno 1566 van den Gemeynen van Andwerpen, Brussel, Gendt ende Bruggen ende meer andere beroepen was'.¹⁴ Petrus Dathenus was dus één van de eersten aan wie

de kerken in Vlaanderen dachten om hen te komen helpen. Nog geen half jaar: van eind september 1566 tot begin maart 1567 is Datheen in Vlaanderen geweest. Maar het is in deze periode dat hij de grootste invloed heeft gehad in de vooruitgang van het gereformeerde leven in Westvlaanderen.

Op 28 sept. is Datheen in Gent. Hij maakt meteen zijn opwachting bij graaf Lamoraal van Egmond, door de Souverein bekleed met het stadhouderschap over Vlaanderen.¹⁵ Egmond was juist in Gent gearriveerd in verband met de beelden-onlusten. Vooraanstaanden uit de gereformeerde konsistorie (kerkeraad) proberen van hem toelating te krijgen voor openbare godsdienstoefeningen. Bij hun delegaties voegt zich ook de predikant uit de Pfalz en ze kunnen met Egmond tot overeenstemming komen. In het overleg

¹⁶ De Coussemaker, a.w. tome III. p. 214.

¹⁷ Ruys, a.w. p. 64.

¹⁸ Ruys, a.w.. p. 64.

met de overheid zien we Petrus Dathenus dus al meteen optreden in de hoogste regionen. Na enkele weken reist Datheen door naar zijn familie. Het is niet bekend of hij in Cassel is geweest. Wel wordt Datheen gesignaleerd in St. Wynoxbergen. Een zuster van hem woonde daar, die getrouwd was met ene Kaerle De Lantmeter. Pieter's schoonbroer staat bekend als 'vroevrouwe' van de gemeente.¹⁶ Uit de mond van een andere ooggetuige wordt later opgetekend, dat Datheen in een gemeentesamenkomst papieren toonde van zijn heer 'de graaf van Palatijn' en hij zei dat hij opdracht had hen te helpen bij het verkrijgen van ongestoorde gelegenheid voor het houden van predikdiensten. Dit getuigenis bevestigt dat het de gereformeerden, en de tallozen die met hen sympathiseerden, allereerst ging om 'liberteyt in de religie'. Sommigen, met name uit de minderbedeelde klasse, zagen in de algemene onrust een aanleiding tot rebellie en afbraak. Deze verschijnselen zijn eerder gevolgen van de meedogenloze repressie, waarmee de overheden alle verlangen naar hervormingen trachtten te smoren. Om ongestrafte uitoefening van de evangelische prediking te bevorderen is er in

oktober een samenkomst belegd van Vlaamse konsistories te Gent.¹⁷ De gereformeerde voorgangers besloten daar tot een offer van drie miljoen goudguldens aan de koning om de begeerde vrijheid te verkrijgen. Ruys valt Blok bij in diens suggestie, dat men in gedachten het geld al de bestemming gaf voor troepenwerving. Het is ook niet bekend of er ooit een poging gedaan is het bedrag aan de koning aan te bieden. Maar Filips II liet ook wel duidelijk merken dat het niet veel zin had. Hij zond de hertog van Alva om orde op zaken te stellen met spaans geweld. Bij de geldomhaling in de gemeenten en de besteding ervan heeft Datheen een sleutelpositie ingenomen. Hij was de 'principaalste van al de ministers' bij deze eerste poging om in Westvlaanderen vrijheid te krijgen voor de gereformeerde eredienst.¹⁸ Aan zijn geestelijk ambt koppelde hij daarvoor verregaande politieke bemoeienissen. Iets wat een geestelijke vandaag zou misstaan, maar destijds zag men dat anders. Voor soortgelijke doeleinden is Datheen enkele jaren later gevolmachtigd door prins Willem van Oranje: 'hebben wij hem gegeven zonderlinge ende speciael bevel om (...) goede orde ende regle

Onlusten in Antwerpen, maart 1567; de graveurs onbekend; op de voorgrond Hoogstratenen de prins van Oranje, die proberen de opgewonden burgerij in bedwang te houden.

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS.
PROF. DR. J. DOUMA.
PROF. J. KAMPHUIS.
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99. 8050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE.
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25, 4460 IM Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555. toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Abonnement. f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121.20 per jaar (zest post).
Lossenummers f 1,40 (excl. porto).

te stellen op de voirs. sake, zoe wel der Religie als ander politicque angaende'.¹⁹ Datheen zag zichzelf in deze opdracht als uitvoerende macht van 'de voedssterheer der kerk'. Voor Westvlaanderen anno 1566 wist hij zich gezonden door de keurvorst en gesteund door de overeenkomst met graaf Egmond.

Datheen heeft in zijn geboortestreek heel wat afgereisd. Vooral in Poperinge is hij erg actief geweest. Volgens Rahlenbeek²⁰ woon- den zijn ouders daar. En Jean Dathen zou als schepen der stad een beroep op hem ge- daan hebben i.v.m. broodgebrek. Uit de stadrekeningen blijkt dat Datheen ervoor ge- zorgd heeft dat Poperinge een graanleveran- tie kreeg uit de Pfaltz. Het stadsbestuur heeft hem daarvoor bedacht met twee kannen wijn en een stuk laken. Naar de *Historia Belgica Burgundi*²¹ moet Datheen in Poperinge ge- preekt hebben voor een gehoor van 15.000 mensen. Waarschijnlijk was dat een massale samenkomst, waarnaast anderen ook Da- theen is voorgegaan.

Van de gemeente te Ieper is hij ook predikant geworden, zij het slechts voor één dag. Op de Allerheiligendag zou hij daar preken. Vol- gens de afspraak met Egmond kon dat alleen als de predikers ten overstaan van de over- heid een eed van gehoorzaamheid hadden af- gelegd. Datheen heeft veel moeite moeten doen om nog iemand te vinden van het stede- lijk gezag. Op het allerlaatst is hem dat ge- lukt. Gelukkig voor de gemeente te Ieper, maar ook interessant voor ons. Want deze beëdigde verklaring is de enige bron, die ons zekerheid geeft over Datheen's geboorte- plaats.²²

'Den eersten in novembre (...) compareer- den Pieter Daten f^{us} Pieter, ghebooren van Cassel, gheassisteert met Jacques Quaet- jonck ende Charles Bouve, inwonnende poorters der voorn: stede, onderteekent hebbende t'accord van de nieuwe religie, en- de dede eedt als minister ende predicant'. Datheen heeft dan mogen preken, samen met een franstalig prediker Karel Rijckewaert (familie van de Rijckewaarts in Franken- thal). De dag erop is hij doorgereisd naar Comines om daar te gaan prediken.²³

De spaanse overheid bleef niet doof voor alle smeekbeden, maar deed tiet tegenovergestel- de van wat de onderdanen vroegen. De land- voogdes werd onder grote druk gezet. Spaan- se legers rukten op om de nieuwe religie uit te roeien, de beeldbrekers af te straffen en tegelijk vlaanderen voorgoed onder absoluut spaans gezag te brengen.

Datheen en de gereformeerden hoopten voor het verzet op de steun van de adel, die immers ook in zijn vrijheid werd bedreigd. De bloe-

dige inquisitie en repressiemaatregelen schonden alle rechten van de adel, steden en standen. Daarom zochten de gereformeer- den hulp bij de adel en plaatselijke overhe- den. Zelfs voor een gewapend verzet. Ter rechtvaardiging beriepen ze zich op de taak die de overheden van God hadden ontvan- gen. Theod. Beza had daar over geschre- ven.²⁴ Datheen had zelf in zijn 'verantwoor- dinghe' duidelijke taal gesproken (zie bo- ven).

Met de hoge adel onderhield Datheen in deze tijd een intensief contact, vooral met Brede- rode, de leider van het Verbond der edelen, en ook met Jan Van Thoulouse (van Marnix).

Hendrik, graaf van Brede- rode, de voornaamste adellijke leider van het geuzenverzet.

747

Deze mannen hebben zich tot het uiterste in- gezet voor de godsdienstvrijheid.²⁵

Tegelijk was Datheen thuis bij de rijkere bur- gers, in de koopmanshuizen, die hem overal gastvrij ontvingen.²⁶ Ook onder het gewone volk was hij zeer gezien. Behalve dat zijn ge- leerdheid alom bekend was, was hij 'daartoe zebaer ende zoet van sprake, eloquent ende overvloedich inde Schriftuere, waerom hij een groot aanzien van den volcke hadde. Zijn lee- ringhe was ooc gheheel ende al up de mannie- re van de calvinisten'.²⁷

Door toedoen van Datheen heeft het west- vlaamse volk massaal geofferd voor haar vrij- heid om haar eigen predikanten te horen, haar eigen geloof te belijden. Uit Brugge zou Datheen 8000 guldens hebben gekregen, in Yperen f 3000, in Bailleul f 1200, in Dixmu- de, Veurne, Duinkerken, Nieuwpoort en Os-

¹⁹ Ruys, a.w., bijl. 6; p. 310.

²⁰ Rahlenbeek, C.-A. s.v. 'Dathenus' in 'Biographie Nationale' (Brussel 1873) tome IV, kolom 691

²¹ Burgundus, Nicolaus 'His- toria Belgica ab anno 1558' (Maagdenburg 1708) p. 91

²² Diegerick, a.w., I, 289

²³ Diegerick, a.w. III 196.

²⁴ Algra, H. 'Dispereert Niet' (Franeker 1983⁹); dl. I. p. 292/3.

²⁵ Deventer, M. L. Van 'Het jaar 1566'. p. 40vv.

²⁶ De Coussemaker. a.w. tome I: ondervraging te Belle op 2 sept. 1568 aangaande Jan Liebaert, die 'Pieter Daten' 't zijnen huuse ghe- festiert' heeft.

²⁷ Vaernewijck, a.w. I. 264.

tende f 4000, in Steenwerck en Nieukercke f 700.²⁸

Toen Alva met zijn leger het beleg voor Valenciennes ging slaan, werd er 8 dagen voor Kerst een kerkvergadering gehouden te Nieukercke. Daar kwamen samen de konsistories van 'Messines, Bailleul, Poperinghe, Ypres, Steenwerck, Warneton enz'.²⁹ Onder voorzitterschap van Datheen werd besloten nu daadwerkelijk het gewapend verzet te steunen (dit in aansluiting op wat eerder in december afgesproken was te Antwerpen).³⁰

Met het verzamelde geld zou een leger worden uitgerust, aan de geronselde mannen werd een vergoeding toegezegd. Men stelde ook een bevelhebber aan, aan wie de uitvoering werd toevertrouwd: Jan Denijs. Getuigen hebben verklaard dat Datheen geld ter hand stelde van deze 'kapitein' Denijs.³¹

Het legertje, een paar honderd man ongeregelde troepen, trok rond de kerstdagen op naar Armentières. Bij Watrelos werden ze onderschept door de baron van Rassenghie en de regeringstroepen. De meerderheid koos de vlucht, maar enkele tientallen verschansten zich in de toren, waar ze werden weggebrand.³² 'De slag bij Watrelos' is dat later genoemd. In feite was de mobilisatie nog nauwelijks begonnen. En het legertje vormde geen partij voor het goedbepapende regeringsleger.

De overgebleven troep vluchtte naar het noorden. Na een omzwerving in Walcheren trokken ze naar Antwerpen en zwierven rond de stad.

P. H. van der Laan

PERSBERICHT

De senaat van de Theologische Hogeschool maakt bekend dat, zo God wil, de opening van de lessen in de cursus 1984-1985 zal plaatsvinden op donderdag 6 september 1984 om 19.30 uur in de aula van het gebouw van de Theologische Hogeschool, Broederweg 15 te Kampen.

Het openingscollege zal worden verzorgd door lector drs. M. K. Drost over het onderwerp 'Koran en Kruis'.

Aan het einde van de samenkomst zal het rectoraat door de huidige rector, na het memoreren van de fata academica, worden overgedragen aan prof. J. Kamphuis.

KORT GEHOUDEN

NOS-tribunaal

In het algemeen doet de NOS niet veel 'kerk' in haar journaals. Er is iets als een spectaculaire kernwapen-uitspraak nodig om nieuws te maken. En die heb je niet zo vaak.

Het was daarom opvallend dat de mensen van het journaal het blijkbaar de moeite waard hadden gevonden de ontwikkelingen tijdens de Gereformeerde Oecumenische Synode in Chicago te volgen.

In een acht-uur-journaal werd aan de kijkers verteld dat er in de Verenigde Staten een internationale vergadering van gereformeerden werd gehouden. Op zichzelf genomen was dit nog geen nieuws. Er was een aanleiding voor een verslagje. De GOS had namelijk de Gereformeerde Kerken (synodaal) in Nederland, de GKN zoals ze internationaal vaak worden aangeduid, opgeroepen hun standpunt over homosexualiteit te wijzigen. Om dit feit te melden werd wat ruimte gemaakt.

En toen werden anderhalve minuut NOS-journaal een soort mini NOS-tribunaal. Van aanklacht tot veroordeling in een handomdraai.

Met een gezicht alsof ze mededelingen moest doen over streken van Khomeini of over maatregelen van de Zuid-Afrikaanse regering, meldde Noortje van Oostveen dat de GOS de GKN had gemaand op te houden met hun verdraagzaamheid ten opzichte van homofielen. Volgens de GOS zou de bijbel dat vragen, zo vertelde ze.

In een paar zinnen werden de critici van de synodaal-gereformeerde kerken voor het TV-publiek even neergezet als onverdraagzame fatsoensrakers die niets te maken willen hebben met alles wat naar homofilie zweemt.

Nadere toelichting werd niet nodig geacht. De kijkers kregen niet te horen dat de kritiek gericht was tegen het accepteren van een bepaalde leefwijze die ondubbelzinnig in strijd is met de Schrift en beslist niet tegen het aanvaarden van mensen wier strijd tegen zonde in sommige opzichten verschilt van die van anderen.

Wel werd nog een kort interview getoond. Daarin kreeg de synodaal-gereformeerde prof. Meuleman de gelegenheid zijn teleurstelling erover uit te spreken dat de GOS zo weinig oog had voor de pastorale motieven achter de liberale opstelling van de GKN.

Die opstelling zal dan ook wel niet veranderen?, suggereerde de verslaggever. Nee, was het antwoord, er zijn geen nieuwe argumenten aangedragen.

De moraal is duidelijk. Er zijn nog steeds achtergebleven groepen die niet willen begrijpen dat discriminatie verderfelijker is. Maar gelukkig zijn de Nederlandse gereformeerden al verder. Een tribunaal in strijd met elementaire regels. Journalistiek met de wind mee.

K. Veling

²⁸ Van Deventer, a.w. p. 49

²⁹ De Coussemaker, a.w. tome IV, pp. 80-89: ondervraging door de drossaard van Brabant van Jan Denijs, p. 80.

³⁰ Van Schelven, a.w. kolom 370.

³¹ De Coussemaker, a.w. tome III, p. 324. Diegerick, a.w. tome III, p. 324.

³² Diegerick, a.w. tome III, p. 325: ook uit de ondervraging van Jan Denijs. Zie ook 'Watrelos, mille ans d'histoire' (Mairie de Watrelos, 1970) pp. 28/9.

Waarom gelijkenissen? III (slot)

■ Hoe kan dat toch!

Het is al van tevoren te zien dat het verkeerd afloopt. Het lijkt niet tegen te houden.

We geven het niet op, we blijven waarschuwen, appelleren, met 'de moed der wanhoop'. En dat in onze eigen kerk. Met mensen die zich jarenlang met ons zetten onder dezelfde prediking. Hoe kan dat toch! Alle goed bedoelde waarschuwingen leggen ze naast zich neer. Mensen die het goed met hen menen wijzen ze haast per definitie af. Je voelt dat je ze niet meer bereikt. In een vlaag van opstandigheid roepen we uit: waarom zien ze dat nu niet!

Zo riep Christus: 'Och of gij ook op deze dag verstondt wat tot uw vrede dient' (Luk. 19 : 42). Maar ze verstonden 't niet. Vreselijke oordelen barstten dan ook los over Jeruzalem.

■ 'Omdat gij de tijd niet hebt opgemerkt dat God naar u omzag'

Als Christus deze woorden spreekt in Luk. 19 heeft Hij al geruime tijd tot hen gesproken in gelijkenissen. Het effect dat de discipelen vreesden was gevolgd: de scharen keerden zich af. De stemming sloeg om. In snelle vaart ging het naar het 'Kruis Hem, zijn bloed over ons en onze kinderen'. Onstuitbaar stevende het volk af op de eigen ondergang. Machteloos moest je dit aanzien.

Toen God naar hen omzag, toen 'de Opgang uit de hoogte' naar hen omzag om te redden uit de nacht van de dood naar 'wat tot hun

vrede diende' (Luk. 2 : 78) toonden ze wel interesse, maar hun hart werd niet geraakt. Ze sloten hun innerlijk af voor het evangelie. Ze luisterden wel, maar zonder geloof als Israël in de woestijn (Hebr. 4 : 2). Ze luisterden wel, maar als de Joden, later, in Hand. 28: beleefd luisterend, breed discussiërend, – daar blééf het bij. Dan zegt Paulus daar: uw hart hebt u afgesloten voor het evangelie. Ze zijn op hetzelfde niveau aangeland als hun volksgenoten jaren eerder, toen Christus zelf nog op aarde preekte.

Het leek wel alsof ze alleen hun ondergang zochten. Ze hoorden de prediking aan, ze zaten bij wijze van spreken jaar in jaar uit in dezelfde kerkbanken met anderen, maar ze gaven hun hart niet aan de Here.

Tegen zulke mensen sprak Christus voortaan in gelijkenissen. Wat ze hadden werd hun ontnomen. Ze wilden zich niet bekeren, toen konden ze het niet meer en ze liepen voort op dat hellende vlak, onstuitbaar. De discipelen/apostelen zagen het aan, met 'een grote smart en een voortdurend hartzeer' (zo Paulus) om bloedverwanten en volksgenoten (Rom. 9 : 1v).

■ Kritisch

Hoe was dit alles gekomen? Omdat ze wel luisterden, maar niet kritisch.

Onder kritisch luisteren verstaan wij meestal dat er kritisch geluisterd moet worden *t.o.v. depredikant*: preekt hij op de juiste manier.

Er is nog meer kritiek nodig. De Here heeft nl. kritiek. Op ons. Dat blijkt iedere kerkdienst, in de wet, in de preek. Ook kritisch luisteren *t.o.v. onszelf*.

De ene kritiek mag de andere niet verdringen. Dat geldt over en weer.

Het evangelie toont ons onze zonden. Kritisch luisteren *t.o.v. onszelf* is de vraag stellen: Here, maak mij uw wegen bekend, leer mij uw paden (ps. 25), zie of bij mij een heilloze weg is en leidt mij op de eeuwige weg (ps. 139). Dan verlaat niemand een kerkdienst zonder de, voor zichzelf vernederende conclusie: er moet bij mij nog veel veranderen. Wie zo luistert en daar in de praktijk van het leven mee werkt, houdt een gevoelig hart, open oog en oor voor de wil van God in eigen leven. Dat ontbrak bij de scharen. Toen ging Christus tot hen spreken in gelijkenissen. De discipelen luisterden kritisch, *t.o.v. zichzelf*. Toen werden ze zalig gesproken.

■ Zalige ogen en oren

'Maar uw ogen zijn zalig omdat ze zien, en uw oren omdat ze horen'. Het volk en de discipelen luisterden naar dezelfde predi-

king. Het volk sloot zich steeds meer af. De discipelen bekeerden zich, keerden zich af van eigen ideeën/idealen, naar Christus toe. Zalig zijn ze, boven de zozeer gerespecteerde profeten en rechtvaardigen uit het O.T. Dezen zochten naar de voor u bestemde genade (1 Petr. 1 : 10). U mag vormen de loot die uitschiet uit de stronk die na het vellen overbleef (Jes. 6 : 13). Ook door de gelijkenissen werden ze gesterkt in hun geloof.

Juist ook daarom gelijkenissen, deze verhalen die geschenken zijn uit Christus' hand, met hun onuitputtelijke inhoud aan troost en vermaan.

Door het ene middel van gelijkenissen zette Christus een grote stap voorwaarts in de geschiedenis van zijn kerk. De harten werden openbaar. Er kwam uit wat er in zat. Wie vuil was werd nog vuiler, wie had kreeg nog meer en kwam tot overvloed. In versneld tempo ging Christus op weg naar Golgotha, naar de redding van de zijnen.

Daarom gelijkenissen.

P. L. Voorberg

rondeel

*de bloemenkweker staat in volle bloei
terwijl hij fiks een bos chrysanten snijdt
en met zijn dahlia's de herfst inwijdt;
nu raak ik met mijn woorden in de knoei
want bindt hij hier al voor de eeuwigheid?
ik blijf geworteld midden in de groei
en a priori met mijn vraag in strijd:
de bloemenkweker staat in volle bloei;
hij werkt zo lang op koude grond – met broei-
kaswarmte kan dat ongeacht de tijd –
totdat de nieuwe aarde wereldwijd
met zijn bekroonde soorten licht belijdt;
de bloemenkweker staat in volle bloei*

lenze I: bouwers

BOEKBESPREKING

De nieuwe almanak van FQI

Het is ook dit jaar weer gelukt. Opnieuw is de traditionele FQI-almanak verschenen. En opnieuw zijn de studenten er in geslaagd een waardevol boek te produceren.

Natuurlijk komen weer de gebruikelijke rubrieken voor. Er wordt actuele informatie over de Hogeschool en over het studenten-corps verstrekt.

Traditioneel is ook de rubriek 'varia'. U kunt daarin lezen over wonderlijke fratsen van studenten, die – zoals verdachten in een rechtszaak – met hun initialen worden aangeduid. Met behulp van de namenlijst van studenten die ook in de almanak is opgenomen, zijn ze echter zonder moeite te identificeren. Datzelfde geldt ook voor de docenten, die blijkens de varia in gevatheid nauwelijks voor de studenten onderdoen.

De hoofdmoot van de almanak wordt ook nu weer gevormd door de artikelen.

In een finzinnig artikel geeft ds. R. ter Beek een impressie van het werk van prof. H. J. Schilder. De auteur tekent deze 'oudtestamenticus in het nieuwe verbond' als een geleerde en een docent die in heel zijn werk de hoge eer van God zocht en die daarom gericht was op de gemeente van Christus.

T. K. van Eerden onderstreept in een bijdrage nog eens hoe ingrijpend het vertrek van de pedel, de heer J. Bos, voor de schoolgemeenschap is. Een pedel bepaalt voor een belangrijk deel het 'gezicht' van de school. Zeker een pedel die zoveel jaren heeft geëind als de man die nu met pensioen is gaan.

Ik ben met het opsommen van de artikelen achterin de almanak begonnen. Tussen de ge-

noemde stukken en de informatie-rubrieken voorin staan nog vier bijdragen. Alle vier zijn het uitwerkingen van referaten die voor het corps gehouden zijn. Het jaarthema was 'kerk en samenleving'.

Het artikel van ds. P. Lok sluit daarbij direct aan. Hij schrijft over de plaats van de kerk in de wereld, een plaats die de Schrift typeert als 'in de woestijn'. De schrijver benadrukt dat de kerk haar taak niet in het spectaculaire moet zoeken. Christus geeft vernieuwing in het heel gewone leven. Het is volgens ds. Lok veelzeggend dat in het Nieuwe Testament de toenmalige staatkundige verhoudingen zonder meer worden aanvaard (p. 103).

Wie na het artikel van ds. Lok doorleest, stuit in het volgende opstel (dat van prof. Douma) al gauw op een uitspraak van A. Kuiper die anders van toon is. Kuiper achtte een 'architectonische kritiek op de menselijke sociëteit zelve' zeker tot de taak van de christenen (p. 108). Een interessante vraag is natuurlijk of hier een dilemma gezien moet worden. Mijns inziens zeker niet.

Het artikel van prof. Douma gaat over de ARP en het ontstaan van het GPV. In aansluiting bij zijn boek 'Politieke verantwoordelijkheid' plaatst de schrijver kritische kanttekeningen bij de opstelling van GPV-ers in de begin-jaren (soms te zwaar geladen kritiek op Kuipers 'beginselen'). Ook gaat hij in op de nauwe verbinding tussen het GPV en de kerk. Onder verwijzing naar de geschiedenis van de ARP verdedigt prof. Douma de stelling dat een 'gesloten' GPV niet als een principiële noodzaak moet worden gezien.

Het is natuurlijk hier niet de plaats om over deze zaak breed te spreken. Het is echter wel de moeite waard dat het gesprek en de studie wordt voortgezet. De situatie van de ARP in de jaren vóór de oorlog is heel anders dan die van het GPV nu, alleen getalsmatig tegen de achtergrond van de RPF-aanhang. Een zelfstandig GPV lijkt o.a. daarom nu een veel beter instrument dan een soort RPF. Je kunt dit een zaak van 'beleid' noemen (zoals Douma doet in 'Politieke Verantwoordelijkheid', pag. 162), maar zulk beleid heeft terdege principiële motieven.

Dat het gesprek voortgang moet hebben, wordt nog eens onderstreept door het artikel van prof. Kamphuis over de betekenis van de christelijke organisaties. Hierin wordt sterk gewaarschuwd tegen het 'denominationalisme' dat zich nu ook in Nederland sterk maakt (de opvatting dat er 'nu eenmaal' verschillende denominaties bestaan binnen de christelijke wereld). Interkerkelijkheid vanuit deze achtergrond, vaak gepaard gaande met onverschilligheid over confessionele ver-

schillen onderling, acht prof. Kamphuis een bedreiging. Als 'constante structuur' is ze zelfs dodelijk, zo wordt gesteld (p. 140).

Dit betekent overigens niet dat in een situatie van kerkelijke verdeeldheid nooit sprake kan zijn van samenwerking. Maar deze moet bescheidener zijn dan men in 'evangelische' of 'reformatorische' kring vaak beoogt.

De artikelen van prof. Douma en van prof. Kamphuis zouden een goed uitgangspunt kunnen vormen voor een gesprek. Ze zijn duidelijk verschillend gericht. Maar het verzet van Douma óók op 'romaniserend institutionalisme' leveren toch een stevige bodem voor zo'n gesprek.

Er staat nog een artikel in de almanak. Drs. M. K. Drost schrijft een zeer instructief verhaal over de inhoud van de Islam. De omstandigheid dat er in Nederland grote groepen islamieten zijn, maakt de behandeling van dit onderwerp zeer actueel. Tegen veel modieuze geluiden in, onderstreept ds. Drost dat er tussen de leer van de Koran en het Evangelie van Christus een onophefbare tegenstelling bestaat.

Ik laat het hierbij. Wellicht heeft het bovenstaande u nieuwsgierig gemaakt. Welnu, dat was ook de bedoeling. De nieuwe FQI-almanak is z'n prijs (f 16,95) zeker waard.

K. Veling

N.a.v. Lustrumalmanak Fides Quadratum Intellectum 1984. De almanak is op de schooldag verkrijgbaar. Maar hij is ook te bestellen bij 'Administratie Almanak FQI', Broederweg 15, 8261 GS Kampen. In het laatste geval wordt bij de prijs van f 17,50 nog f 5,- aan verzendkosten in rekening gebracht.

752 De Synode van Kampen-'75 gaf voor het evangelisatiewerkrichtlijnen in verantwoordelijkheid. De synode richtte zich daarbij zelfs naar Gods Woord. Vanuit de bijbel werd de praktijk in de kerken bijgestuurd. Kerkeraden en gemeenteleden zijn geplaatst voor hun eigen verantwoordelijkheid te hebben. In dit artikel zullen we vanuit Kampen-'75 de kerkelijke aktualiteit benaderen.

Synode laat evangelisatie aan de kerken

■ 3. Richtlijn voor verantwoordelijkheid

De synode-commissie, die in '75 het besluit heeft voorbereid, haalde in haar rapport art 30 N.G.B. aan. We belijden daarin over de taak van de kerkeraad: 'dat de raad der kerk te maken heeft, dat de ware leer haar loop hebbe'. De commissie stelde: 'uit deze zinsnede kan inderdaad legitiem afgeleid worden dat er verantwoordelijkheid ligt bij de kerkeraad voor de evangelisatie. Even later loopt de commissie-redenering uit op de retorische vraag: 'Dan kan het toch niet anders, dan dat de kerkeraad zich verantwoordelijk weet voor de oproep, die in de naam van de kerk weerklinkt?'

Overweging van Filipp. 2 : 15,16; Coloss. 4 : 5 en 1 Petr. 3 : 15 bracht de commissie tot de stelling, 'dat het initiatief tot evangelisatie van de zijde van de gemeenteleden mogelijk, wenselijk en ook prijzenswaardig is, en dit initiatief zou kunnen leiden tot het vormen van verenigingen'. 'Maar', vulde de commissie haastig aan 'hier valt wel te bedenken, dat de taak van de kerkeraad hiermee niet uit het gezichtsveld verdwenen is'. Dit standpunt, dat werd gebaseerd op de Schrift en ontwikkeld in **overeenstemming** met onze belijdenis, is toen uitgewerkt in het zestal richtlijnen.

Waar Utrecht-'23 de regel had gegeven: 'de gemeenteleden mogen hulpkrachten zijn, maar de kerkeraad blijft verantwoordelijk', daar stelt Kampen-'75 deze regel bij 'de ge-

meenteleden dragen zelf de verantwoording voor hun werk en daarnaast behoudt de kerkeraad zijn eigen verantwoordelijkheid.

■ 4. Zwaar werk voor de kerkeraad

Wat de kerkeraad te zeggen heeft over de evangelisatiearbeid wordt in de richtlijnen samengebracht op vier woorden: 'wijzen (op roeping), toerusten, toezien en instrueren'. Dat zijn werkwoorden, die heel wat werk op de kerkeraadstafel leggen.

Wijzen-op en **toerusten**, daar hebben vooral de predikanten en ouderlingen werk aan. De prediking en de catechisatie worden met name genoemd als gelegenheden om de gemeenteleden van jong tot oud toe te rusten. In hun eigen ambtelijk werk zullen dus de predikanten de evangelisatie moeten integreren. Ook op het huisbezoek wordt van de ouderlingen verwacht, dat zij ernaar vragen. De evangelisatie vooruithelpen door het steeds maar weer onder de aandacht te brengen, ideeën aan te dragen, te stimuleren, is dus een onderdeel van de ambtsopdracht van de broeders van de kerkeraad. Dit werk, hoe zwaar het ook is, en juist **omdat** het zo gewichtig is, kan dus in geen geval worden doorgeschoven naar een commissie! Het zou de classes niet misstaan als ze voor kerkvisitatie ook een vraag opnamen naar de stand van dit ambtelijk werk. Kerkvisitatoren zouden er alvast mee kunnen beginnen.

Toezicht betekent voor de kerkeraad, dat hij daadwerkelijk belangstelling toont voor alle evangelisatiewerk dat er in de gemeente gebeurt. De kerkeraad zal zich op de hoogte laten houden, ook van plannen-vooraf. Toch zal het toezicht voornamelijk achteraf vorm krijgen in de bespreking en de beoordeling van verslagen. Dat levert voor de **kerkeraads**-vergadering dus geen agendapunt op, waarbij de raad de ingekomen informatie voor kennisgeving aanneemt. 'Begeleiden met toezicht', dat is de opgave die de evangelisatiearbeid aan de kerkeraad stelt.

Instructie is het tweede, dat de kerkeraad in zijn begeleiding van de arbeid der gemeenteleden moet meegeven. Want de ambtsdragers lopen niet slechts achter de initiatieven van de gemeenteleden aan. Er wordt van hen verwacht dat zij vooruit denken en de broeders en zusters kunnen helpen met adviezen en ideeën. Instructie is een term, die in ons kerkelijk leven vaak gebruikt wordt voor afspraken van kerkeraden met kosteren en beheerscommissies. In richtlijn-3 heeft 'Instructie' de betekenis van 'handleiding bij het werk'. De ambtsdragers treden op als instructeurs voor de frontsoldaten. Een beeld, dat al gebruikt werd door ds. G. van Dooren in

1949 voor de organisatie van het evangelisatiewerk in Enschede. Tot het geven van zulke instructies zijn de ambtsdragers naar Efez. 4 : 12 geroepen.

■ 5. En de evangelisatie-commissie dan?

Nergens in de richtlijnen komen we de ons zo vertrouwde evangelisatiecommissie tegen. En bij het doordenken op de konsekwenties van Kampen-'75 lijkt het alsof die commissie geen plaats meer heeft. Een commissie in de zin van Utrecht-'23 is haar bestaansrecht ook goeddeels kwijt. Namens de kerkeraad het werk aanpakken met hulp uit de gemeente is voor een evangelisatiecommissie na 1975 niet goed te verdedigen. Waarmee – en dat even terzijde – zo'n aanpak niet verboden is. Het staat de kerken vrij om plaatselijk de evangelisatie naar beste inzicht in te richten. Maar het zal natuurlijk allereerst de zorg van de kerkeraad zijn om in eigen gemeente voor te leven, wat door landelijk overleg van de kerken werd geadviseerd.

Hoe verblijdend de oplevende aandacht voor het evangelisatiewerk ook is, naar mijn indruk wordt daarbij Kampen-'75 niet altijd nageleefd. Vaak leeft bij de ambtsdragers de gedachte, dat de Richtlijnen het evangelisatiewerk weer strakker onder toezicht van de kerkeraad hebben geplaatst. Zo dat alle plaatselijke initiatieven door een kerkeraadscommissie overkoepeld moeten worden. In enkele gevallen keerde men met een beroep op Kampen-'75 terug tot de regel van Utrecht-'23! Dat is een stap terug in het stimuleren van de arbeid van de gemeenteleden. De kerkeraad neemt zo ook zijn verantwoordelijkheid te zwaar. Die is al zwaar genoeg als hij de richtlijnen wil naleven. Bij dat alles moet de kerkeraad niet nog eens de verantwoording op zich nemen van alle activiteiten, de wijze van uitvoering, de aanschaf van materiaal, inhoud van vertellingen enz. De arbeiders in de gemeente kunnen dat zelf wel aan. Als ze daarbij maar begeleiding krijgen van hun ambtsdragers.!

Voor het begeleidingswerk kan de kerkeraad de hulp inschakelen van deskundige broeders en zusters. Een commissie dus. In het voorstel, dat de synodecommissie in Kampen ter tafel bracht, werd zo'n commissie ook apart genoemd. Maar in de besluittekst heeft de synode die vermelding weggelaten. Daaruit blijkt, (1) dat een commissie nooit naast de kerkeraad kan optreden, maar alleen als orgaan-van; (2) dat een commissie niet nodig is, als de kerkeraad zelf de begeleiding aankan; (3) een commissie hoogstens als adviesorgaan kan dienen inzake toezicht, en als uitvoerend orgaan voor de instructie.

In veel gevallen brengt men ook de **koördinatie** onder het takenpakket van de commissie. Mijns inziens wordt dan toch een grens gepasseerd. Koördinatie is na instructie de eerste stap tot actie. En meestal gaat de evangelisatiecommissie, bij gebrek aan te koördineren werkzaamheden, zelf maar tot actie over. Evangelisatie-commissies hebben dus binnen de Richtlijnen een heel beperkte plaats, die voornamelijk op het vlak ligt van instructie: vooruitdenken, adviseren, trainen, **hulpmateriaal** doorgeven en dergelijke.

■ 6. Publieke akties

Bij de beoordeling van de Richtlijnen moeten we ook in rekening brengen wat de taak was van de Generale Synode anno 1975. Niet om alle evangelisatiewerk binnen in onze kerken in kaart te brengen en te voorzien van instructies. Er lagen konkrete vragen op tafel, die met name het werk van de landelijke vereniging **E&R** en haar verhouding tot de plaatselijke kerken raakten. Op die vragen is een antwoord gekomen van synodewege. Natuurlijk was er alle gelegenheid om de hele zaak van de evangelisatie te gaan bestuderen. In het allereerste rapport, dat de **synodecommissie** uitbracht, werd ook voorgesteld om een studiedeputaatschap in te stellen. Maar de synode is voor die verleiding niet bezweken en bleef binnen haar bevoegdheden. Toen zijn er richtlijnen opgesteld, die hanteerbaar zijn voor de kerken. Want met alle evangelisatie, die in stilte plaatsvindt tussen gemeenteleden en buitenstaanders, krijgt de kerkeraad niet te maken. Dat is onderwerp voor het huisbezoek. Anders wordt het, als broeders en zusters zich onder de naam van de Gereformeerde Kerk publiek presenteren en oproepen tot de erediensten. Van zulke akties moet de kerkeraad in kennis worden gesteld. Want zijn toestemming is nodig en dat moet in goed overleg worden voorbereid. Nogmaals: als de synode van mening was, dat alle werk toch uitgaat van de kerkeraad, dan was zo'n richtlijn overbodig. Maar nu initiatieven uit de gemeente 'prijzenswaardig' zijn, kunnen er vele werkgroepen en verenigingen ontstaan. Ook plaatselijk. Want in de richtlijn-4 is nog niet eens aan het werk van landelijke of regionale verenigingen gedacht, die komen pas bij **richtlijn-6** in beeld. Soms zorgt richtlijn5 in discussies over deze zaken nog voor enige verwarring. 'Want daar staat toch maar' zegt men dan 'dat kerken zich verbinden tot evangelisatiewerk'. Het was Utrecht-'23, die hier weer speciaal een taak zag voor de kerkeraden. Maar in m'n tweede aantekening van vorige week heb ik er al op gewezen, dat in deze richtlijnen

'kerk' staat voor 'kerkeraad en gemeentelieden'. Wanneer nu bij genabuurde kerken (of dat nu uit de kerkeraad komt of uit een vereniging, wordt in 't midden gelaten) plannen ontstaan tot samenwerking dan regelen ze dat het best binnen onze eigen kerkelijke ressor-ten.

■ 7. Het hulpmiddel van een landelijke vereniging

Opmerkelijk is het, dat in de nieuwe richtlijnen de oude regel-6 nergens is terug te vinden. daarin werd gesproken over hulpmiddelen en theoretisch en praktisch overleg i.v.m. de evangelisatie. De synode vond in 1923 dat ze die zaken veilig kon overlaten aan de bestaande verenigingen op dat gebied. Zulke verenigingen kennen wij niet meer ('Jachin', 'Filippus' e.d.).

In onze kerkelijke praktijk is de hulpverlenerspositie ingenomen door het Landelijk Verband van evangelisatiecommissies. Althans, dat is de oude naam. Tegenwoordig is het een vereniging. Het Verband moest met een naamswijziging ook een structuurwijziging ondergaan. De bijna stormachtige groei van activiteiten bracht voor het Verband een toenemende financiële verantwoordelijkheid met zich mee (lektuur, kursussen e.d.). Ook de oude provinciale structuren konden de nieuwe akties niet goed verwerken (kinderwerk, evangelisatiekursus, enz.). Voor de Nederlandse wet moest het Verband de rechtspersoonlijkheid van een vereniging aannemen. Aan deze eigentijdse eisen dacht men met een verenigingsvorm beter te kunnen voldoen.

Toch gaf die omschakeling heel wat problemen. Verschillende kerkeraden opperden bezwaren tegen een verenigings-structuur. Een vereniging van kerken zou in strijd zijn met de funktie die ons kerkrecht toekent aan de meerdere vergaderingen. Het nadenken over en uitpraten van deze kwestie heeft het Verband(sbestuur) veel tijd gekost.

Vanaf het voorjaar van 1950 zijn er vele besprekingen aan gewijd. Uiteindelijk zijn de voorgestelde statuten met grote meerderheid aanvaard. Zij het onder voorbehoud.!

Want de kerkeraad van Assen-Zuid bleef onoverkomelijk. bezwaren houden. Hij gaf te kennen zich te zullen beroepen op de e.k. Generale Synode. Die zou, volgens deze kerkeraad, moeten overgaan tot het instellen van een deputaatschap voor evangelisatie, die het werk van de voorgestelde vereniging zou kunnen overnemen.

De algemene vergadering, waarop de vereniging metterdaad werd opgericht, heeft toen een voorbehoud gemaakt. Ingeval van de instelling van zo'n deputaatschap zou ze zichzelf feitelijk opheffen. De zaak is de synode te Heemse inmiddels gepasseerd. Het verzoek van Assen-Zuid is afgewezen, berichtte het Nederlands Dagblad.

(slot volgt)

P. H. Van Der Laan

Onderwijzen en *doen* onderwijzen.
Beloofd is *beloofd*!

Schoolgeld De gezamenlijke aanpak van financiële aktes tbv ongesubsidieerd Gereformeerd onderwijs en vormingswerk
Ontvang graag alle acceptgirokaarten terug! NMB-Apeldoorn re 4 nr 65 3112 645. Giro rek nr 5350018, tnv Stichting CFA

VOOR GEKREFORMEERD ONDERWIJS

Een politieke weg van Ambrosius naar Amersfoort I

Voor een lezer in 1984 heeft Douma's boek over politiek twee aspecten. Twee interessante hoofdstukken die ook op zichzelf kunnen worden gelezen, leveren het ene aspect. Hst. 3 is een studie van Luthers kijk op kerk en samenleving, waarvan een deel door de auteur op de Kampense dies natalis in het Lutherjaar 1983 is uitgesproken. Slothoofdstuk 6 gaat over burgerlijke ongehoorzaamheid en het recht van opstand. Douma onthult wat het verschil is tussen de 'volksmagistraten' die volgens Calvijn in gehoorzaamheid aan Gods Woord verzet mochten bieden, en de 'lagere magistraten', waarover in de historische lectuur ook vaak wordt geschreven. Naar aanleiding van het Lutherhoofdstuk lezen we nog eens een Noorse uitgave van bisschop Karl Marthinussen over Kristendom og politikk, geschreven voor de Kristelig Folkeparti in Noorwegen. Douma's genuanceerde beschrijving van de lutherse gedachtengang komt verrassend nauwkeurig overeen met de uitleg van Marthinussen. Graag aanbevolen!

■ Theocratie bij Ambrosius

Het andere aspect van Douma's boek is dat het in vijf hoofdstukken resp. over Ambrosius (388), Augustinus (426), Luther (1523), Kuyper (1880) en o.m. het Amersfoortse Congres van 1948 (dat de eerste politieke vaart aan het GPV gaf), aan een kleine politieke cultuurgeschiedenis doet denken. Die

zou het GPV tot nieuw zelfonderzoek kunnen brengen. Voor een echte politieke cultuurgeschiedenis is het boek te fragmentarisch, maar van de historische rij van figuren en presentaties, die de auteur soms door lijnen verbindt, gaat een suggestie uit.

We denken dat zo'n brede studie, die uitloopt op een beoordeling van het ontstaan van een levende politieke partij, niet *alleen* in de bibliotheek tot stand moet komen. Daarvoor zijn ook gesprekken nodig met mensen met uiteenlopende positie en verantwoordingsplicht tegenover anderen. Door zulke gesprekken kunnen misverstanden worden vermeden, aanvullingen overwogen en prikkeltherapieën getest. Uit het Woord Vooraf blijkt niet dat de auteur van zulke gesprekken veel werk maakte. Toch kan het wel spontaan zijn dat de auteur het er maar eens op waagde. Maar hij loopt dan een flinke kans de plank af en toe mis te slaan.

In hst. I over o.m. Ambrosius, de bekende bisschop van Milaan, verwerpt Douma geargumenteed diens theocratische denkbeelden. Ambrosius spoorde de Romeinse christen-keizer aan tot vervolging van *niet-katholieken*. Minder duidelijk lijkt ons het onderscheid dat Douma maakt tussen goede en verkeerde theocratie. De kerk kan in een bepaald verband theocratie (christocratie) worden genoemd. Maar als een kerkstaat wordt afgewezen, is theocratie in de politiek altijd verkeerd. Daarin verschillen wij van Hoedemaker, Van Ruler en andere hervormde pen- en woordvoerders met theocratische dromen. Wij zijn evenwel op één lijn gebleven met de afwijzing daarvan in art. 3 en 20 van het oude a.r. beginselprogram. Wat Douma een goede theocratie noemt, noemen wij liever een christelijke staat (niet-neutrale staat met geestelijke vrijheid voor alle andersdenkenden).

■ Het Augustinisme; het cultuurideaal wijkt achter het heilsideaal

In hst. 2 over Augustinus vraagt Douma aandacht voor Augustinus' grote werk *De Civitate Dei* en diens aanwijzingen voor regeringen. Douma waarschuwt terecht tegen Augustinus' beïnvloeding door neoplatonische filosofie. Een beetje verwarrend vinden we het dat de auteur Augustinus nogal eens aankondigt met: de twee rijken. Hij citeert hem zelfs als de vader van de twee-rijken-leer. We menen echter dat neoplatonische invloed Augustinus eerder tot de vader van een *geschiedperiode* maakte, waarin er van de twee rijken slechts één rijk zou overblijven, het geestelijke rijk. Want wat tot het rijk van deze wereld behoorde werd veracht en gevangen *gehouden*.

Naar aanleiding van het 755e boekjaar van de Universiteit van Amsterdam heeft de prof. dr. J. Douma geschreef dr. A.J. Verbruggen een bredere reactie in 4 delen. Hij bekomentarieert de verschillende hoofdstukken en vult zo hier en daar aan. In dit eerste deel doet hij dat wat betreft de periode Ambrosius tot en met Luther.

den. Het was middeleeuws om het lichaam van de mens 'een vuile zak' te noemen. We geven toe dat dit denken pas verder doorzette nadat in de eerste helft van de Middeleeuwen het christenvolk verder van de Bijbel vervreemde. Maar de kloosterling kon voor een zich afkeren van de wereld Augustinus als voorbeeld aanhalen. In zijn Belijdenissen schreef Augustinus dat het naspeuren van de werken van de natuur van geen nut is. Voor de vreemdeling op aarde is het beter de overdenking te richten op God (10, XXXV). Het cultuurideaal vluchtte voor het heilsideaal: een leven van alleen gebed, armoede en zielzorg.

Douma wijst echter op twee rijken bij Augustinus, maar denkt dan aan de tegenstelling die de bisschop beschrijft tussen de mensen die voorbeschikt zijn om eeuwig met God te heersen (de staat Gods) en de anderen om de eeuwige straf te ondergaan (de staat des duivels). Deze twee staten (civitates) van Augustinus hangen nauw samen met de antithese van Gen. 3 vs. 15 (hetgeen Douma ook schrijft). Maar dat Douma deze antithese ook in verband wil brengen met de leer van twee rijken (de geestelijke en de burgerlijke regering) werkt onzes inziens niet verhelderend.

■ De Hoogscholastiek tussen Augustinus en Luther

In hst. 3 laat Douma de twee rijken, de twee regimenten van Luther aan de orde komen. Als we hst. 3 als een los opstel zien, kunnen we nu volstaan met te verwijzen naar de waardering die we al eerder lieten blijken. Maar het hoofdstuk is geen los opstel. Het staat in een boek, waarin Luther een portret is in een historische galerij, waarin verderop Kuyper en het GPV worden getoond. Daarom missen we iets bij hoofdstuk 3. Bij Luther vinden we (en vindt ook Douma) elementen van een zeker dualisme: het evangelie is voor de kerk en de wet is voor de staat. Ook bij Kuyper is dualisme: het terrein van de particuliere genade hoort bij de kerk en het terrein van de gemene gratie behoort bij de staat. Deze dualismen zijn afkomstig van de middeleeuwse scholastiek (met haar van de Schrift wegleidend denken, dat ondermijnend werkt op het kerkelijk leven). Had de auteur daarover dan niet iets moeten schrijven? De sprong van elf eeuwen Augustinus naar Luther is bovendien erg groot.. Tussen Augustinus en Luther ligt de Hoogscholastiek van Thomas van Aquino (13e eeuw).

Deze scholastiek ontstond als een reactie op de wereldverachting van het latere Augustinisme. Het was tegennatuurlijk dat aan het gebruik van de natuurlijke talenten nauwe-

lijks een eigen betekenis werd toegekend, omdat alles rechtstreeks moest dienen als instrumenten voor de eeuwige zaligheid. De reactie moest ontstaan omdat de mensen geschapen zijn voor een cultuurtaak. Na de val bleef lust om zo'n taak te verrichten, in beginsel bestaan (afgezien van de oogmerken daarbij). Nu wilden Albert de Grote en Thomas van Aquino aan deze reactie gedeeltelijk toegeven door aan het tijdelijke leven een eigen betekenis toe te kennen. Maar zo viel de als droom nagejaagde ene rechtsorde van de kerk en staat weer in de twee oorspronkelijke ordeningen uiteen. Zoals bekend zijn deze tijdelijke (natuurlijke, wereldlijke) orde en de geestelijke (genade-; door de scholastici genoemd: bovennatuurlijke) orde. Volgens Thomas zou de natuurlijke orde niet langer rechtstreeks als een 'instrumenteel middel' onderworpen blijven aan de geestelijke orde, maar alleen 'indirect', met een 'ondergeschikt doel' met eigen betekenis. Binnen de natuurlijke orde kon min of meer met gezond verstand worden volstaan om juist te handelen, dus zonder Heilige Schrift of kerkleer. Zouden de mensen gewoon zijn zich in het leven van alledag naar de tien geboden te richten, dan kon dit ook naar de 'natuurlijke zedenwet' van de niet-christelijke Griekse filosofie (Aristoteles), omdat dit op hetzelfde zou neerkomen.

Dit sloeg ook terug op de verhouding tussen kerk en staat. De geestelijkheid wilde meer en meer domineren over de wereldlijke ambten, hetgeen wrijving veroorzaakte. Maar nu zei Thomas: de staat is vrij op zijn eigen terrein en kan dan volgens het natuurlijke inzicht van Aristoteles naar het algemeen welzijn streven. Maar in geestelijk opzicht blijft de staat ondergeschikt aan de kerk.

■ Ockam en Luther

Uit Douma's 'Kritische aantekeningen bij de Wijsbegeerte der Wetsidee' weten we dat hij van mening is dat we het kritische gedeelte van de WdW, waarin het antithetisch karakter van een christelijke wereldbeschouwing tegenover andere stelsels wordt verklaard, slechts tot onze schade kunnen verwaarlozen. Ook wij zijn deze mening toegedaan. Nu schreef H. Dooyeweerd in 1935 in de WdW I een fundamentele en later dikwijls herhaalde kritiek op de denkwijze van Luther en over de invloed van die denkwijze op het latere protestantisme, ook op gereformeerden. Daarom hadden we in het boek enige aandacht voor Dooyeweerds benadering van Luther verwacht, temeer omdat het boek ook gaat over het latere protestantisme.

Dooyeweerd wees immers op de totale secu-

larisatie in de 14e eeuw die het scholastieke systeem meebracht, op de 'calvinistische' reformatie die de secularisatie stopte, op de herinvoering van het scholastieke systeem (via Luthers medewerker Melanchton) bij de protestanten en op de nieuwe secularisatie die deze weer meebracht. Men mag eraan twijfelen of het wel allemaal precies zo is toegestaan, maar niets zeggen van Dooyeweerd's kritiek doet aan deze zaak tekort.

In het Europa van de Hoogcholastiek waren velen nog niet tevreden met de halve vrijheid tegenover het geestelijk (pauselijk) gezag die Thomas hun bood met zijn stelsel. Zij wilden de hele vrijheid. De Reiaaisancemens en de humanist wilden hun denken en leven in de wereldlijke samenleving niet nog langer 'indirect' aan het kerkelijk gezag onderwerpen. Wat had de kerk met hun natuurlijk leven te maken? In overeenstemming hiermee kwam de leer op van het z.g. Ockanisme (nominalisme, vaak genoemd naar Willem van Ockam, 14e eeuw). Volgens Ockam zouden de natuurwet of de tien geboden waarnaar het wereldlijke leven werd ingericht, geen aanknopingspunten hebben met het bovennatuurlijke leven waar de kerk haar domein had. Het zou om twee geheel verschillende werelden gaan, elk met eigen regels. Hoewel de pausen hun toch al tamelijk wereldlijk gezag hierdoor nog meer bedreigd zagen en het Ockanisme bestreden, werden de voorstellingen van de Ockanisten door velen in het seculariserend Europa met instemming aanvaard.

Ook Luthers leermeesters aan de universiteit en in het klooster waren Ockanisten, zodat Luther zei: Ich bin von Ockam's Schule. Nu onderging Luther die aangegrepen werd door Gods Geest en door de kracht van het evangelie, en die tot erkenning kwam van de rechtvaardiging door het geloof, grote veranderingen. Maar Dooyeweerd schreef dat het ockamistische schema bij Luther bleef naverken. Er bleef iets hangen van de gedachte dat het wereldlijke regiment, waar het burgerlijk gebruik van de tien geboden moest functioneren, zo totaal anders is dan het geestelijk regiment, dat bij dit laatste niet de wet maar alleen het evangelie van toepassing is. De kerk is het domein van woord en sacrament en van evangelische vrijheid. De wet is dan voor het wereldlijke regiment en dat staat zo ver af van het geestelijk regiment, dat het evangelie er strikt genomen geen plaats kan hebben. Dit komt dan neer op een reductie van de betekenis van de Schrift voor de burgerlijke regering, indien vergeleken met de leer van Calvijn.

Nu laat Douma zien dat we van dit z.g. dualisme van Luther geen overdreven voorstel-

ling moeten maken. Luthers grote kracht was echter meer die van bijbels profeet dan van iemand die systematisch gedachten opbouwt. Luther zei niet altijd hetzelfde. Douma schrijft dat brokjes van Luther die gevonden kunnen worden, niet Luther zelf zijn. Dit is zo, maar we zouden niet vreemd opkijken als latere vrijzinnige luthers en een andere, meer dialectische Luther naar voren zouden schuiven dan de rechtzinnige die bij de Schriften willen leven. Het is begrijpelijk dat Douma vooral het oog heeft op de rechtzinnige luthers. De luthers die met een dubbel burgerschap (dat van Fil. 3 vs. 20 en dat van hun paspoort) dichtbij de Schrift willen leven, zullen invloed van de wet in de geestelijke orde en invloed van het evangelie in de wereldlijke orde bevorderen.

■ Luthers en calvinisten

Douma schrijft in zijn boek dat Luther als regel bleef staan bij het priesterlijke ambt van Christus en te weinig lette op zijn koningschap. Bisschop Marthinussen antwoordde in zijn eerder genoemd boekje op vragen van deze aard, dat Christus' enige opdracht op aarde was Verlosser van zijn volk te zijn. Hij kwam niet als cultuurheld of sociale hervormer en ook niet als iemand die onmiddellijk Gods koninkrijk in zijn finale volkomenheid vestigde. Maar hij verkondigde zijn dood en opstanding. Als sterk wordt gelet op het koninklijk ambt van de verhoogde Christus, zou de neiging ontstaan om het wereldlijk regiment weer bij de geestelijke te integreren. Dat wilde Rome, maar volgens Marthinussen zou ook de oudere calvinistische politiek theocratische tendenzen tonen. Daarbij zou de oudtestamentische verbondsverhouding tussen God en Israël in de nieuwtestamentische politieke sfeer worden overgebracht. Nu waren er b.v. wel bij I. da Costa in ons land zulke tendenzen aanwezig. Maar Douma schrijft dat elke goede leer kan worden misbruikt, ook de gereformeerde leer over Christus' koningschap.

Douma schrijft ook dat juist een te zwakke beklemtoning van Christus' koningschap bij Luther ertoe leidde dat hij moeite had te erkennen dat handelingen verricht als soldaat, rechter enz. ook christelijke handelingen kunnen zijn. Dit wordt in de daarvoor in aanmerking komende gevallen echter beter duidelijk wanneer men erkent dat de handelingen worden verricht weliswaar in het wereldlijk regiment, maar niettemin in een regiment dat evenals het geestelijke onder het koningschap van Christus staat.

A. J. Verbrugh

Afscheiding in Hattem

¹⁶ Off.St., II, 83-84.

10

Het Classicaal Bestuur

Wat deed het Classicaal Bestuur in deze dagen?

Het had over de klachten tegen **Brummelkamp** nog niet vergaderd. Praeses en scriba hadden alleen nog maar – op last van het Provinciaal Bestuur – met de kerkeraad en met Brummelkamp gecorrespondeerd. Ze hadden blijkbaar niet veel zin in een tucht-procedure. Rond 20 augustus was er tenminste sprake van een poging om de kwestie op andere wijze op te lossen. Enige predikanten, 'wier raadgeving men oordeelt op... Brummelkamp eenigen invloed te kunnen hebben' zouden pogingen aanwenden 'om hem van den ingeslagen weg terug te brengen'. Maar het Provinciaal Bestuur, dat kennelijk overal oren en ogen had, dulde geen uitstel. De president en de secretaris, P. van der Willigen en H. H. Donker Curtius, lieten op 23 augustus aan het Classicaal Bestuur weten, dat dergelijke pogingen geen enkele invloed mochten hebben op de snelle voortgang van de voorgeschreven kerkelijke procedure.

Enkele dagen na deze waarschuwing werd er een classicale vergadering gehouden op 27 augustus. Het Classicaal Bestuur kwam in de gezangen-kwestie tot een uitspraak. Brummelkamp kreeg de volgende brief:

No. 28. *Harderwijk*, 27 Aug. 1835

Op aanschrijving van het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland geeft het Klassikaal Bestuur van Harderwijk, bij deze, aan Ds. A. *Brummelkamp*, predikant bij de Hervormde Gemeente van Hattem, te kennen:

1o. dat hij de bekendmaking, voor eenigen tijd, door hem van den predikstoel aan de Gemeente gedaan, dat door hem, voortaan **geene** Evangelische gezangen meer zouden worden opgegeven, om gezongen te worden *door de daad zelve*, zal hebben te herroepen,

en **alzo** bij elke Godsdienstoefening, van die gezangen, behoorlijk zal hebben gebruik te maken.

20. dat van hem gevorderd wordt, om, binnen den tijd van acht dagen, na dagteekening dezer, aan het Klassikaal Bestuur van Harderwijk in te zenden eene schriftelijke verklaring, houdende, dat hij zich verbindt, om zich voortaan, naar deze aanschrijving, stiptelijk te gedragen.

Het Klassikaal Bestuur voornoemd,

J. R. Schorer, *Praeses*.
G. Lamers, *Scriba*¹⁶

Verder werd de aanklacht inzake de weigering van de doop aan twee kinderen (op 21 juni) nader door het Classicaal Bestuur onderzocht. Daarover kwam het nog niet tot een uitspraak. Men zond het bezwaarschrift van de Hattemse ouders samen met een brief daarover van Brummelkamp naar de kerkeraad van Hattem. Daaraan werd het verzoek verbonden

'te berigten of Ds. Brummelkamp in de zaak daarin vermeld, gehandeld heeft na overleg met en volgens besluit van de kerkeraad en voorts het Bestuur voornoemd te dienen van consideratie en advis'.

De notulen van de kerkeraad van 28 augustus melden hierover:

Na voorlezing dezer beide stukken heeft de kerkeraad na rijp beraad, besloten om het Klass. Bestuur van Harderwijk te verwijzen naar Art. 3 der notulen van de kerkeraadsvergadering der Herv. Gemeente van Hattem d.d. 4 Junij 1.1. en Comparitie geh. 18 Junij 1.1. Art. 2 bij Copie conform aan voornoemd Bestuur onlangs toegezonden, waaruit blijkt hoe dat Ds. Brummelkamp in den kerkeraad verklaard heeft niet langer met het doopen van kinderen wier ouders geene lidmaten zijn, te kunnen voortgaan, tenzij dat dezelve door een Lidmaat der Gemeente ten doop wierden gebragt; waarover de meerderheid des kerkenraad afkeurend heeft gesproken, zich het inleveren van protest voorbehoudende. –

Nog vind zich de kerkeraad om der waarheid wille verplicht bij deze te verklaren, dat Brummelkamp er niet onkundig van is geweest dat er kinderen zouden ten doop gebragt worden wier ouders **geene** Lidmaten waren daar zulks Z.E. vooraf door zijn ambtgenoot was bekend gemaakt. –

Intussen antwoordde Brummelkamp aan het Classicaal Bestuur het volgende over de gezangen-kwestie:

Drogeham, den 1 *September* 1835.

Aan het Klassikaal Bestuur
van Harderwijk

De ondergeteekende, de aanschrijving ontfangen hebbende van het Klassikaal Bestuur, gedagteekend 27 Augustus 1835, inhoudende het bevel, dat hij zijne verklaring, dat voortaan door hem geene Evangelische gezangen meer zullen worden opgegeven, om gezongen te worden, door de daad zelve zal hebben te herroepen, verzoekt het bestuur vriendelijk, dat het hem de redenen opgeve, waarom het die herroeping van hem vordert; als ook dat het hem aantoon, welke verplichting er voor hem bestaat, om bij elke godsdienstoefening de gezangen te gebruiken.

Het bestuur zal toch wel willen gelooven, dat ik in deze niet ligtvaardig gehandeld heb; van mijne zijde mag ik niet denken dat het bestuur blinde onderwerping van mij vordert.

Des Bestuurs dw. dienaar in Christus,
A. Brummelkamp."

Brummelkamp ontving hierop geen antwoord dan dat hij voortaan niet van het Classicaal maar van het Provinciaal Kerkbestuur antwoord te verwachten had.

Enkele dagen later kwam Brummelkamp van vakantie terug. Op 6 september preekte hij weer, echter zeer tot ongenoegen van de heren kerkvoogden. Er ging van hun notabel college opnieuw een brief naar Arnhem op 12 september. Ze schreven:

'Maar nauwlijks genoemden onze jongsten Leeraar binnen deze stad teruggekeerd zijnde, en onder het aantal van heinde en verre Saamgevloeiende toehoorders op Zondag den 6 dezer Maand de Morgen Godsdienstoefening waarnemende, heeft denzelve volgens rapport van een medelid uit dit kollegie, en andere particuliere personen, eene redevoering gehouden, die niets dan ophitsing van den een tegen den ander ademde, en wij gelooven niet te veel te zeggen, dat wanneer dezen Verderfs Engel nog langer in ons midden moet verkeren, wij hoe langer hoe meer, op het allerminste genomen vele onaangename gevolgen hebben, en in een brandpunt van Verblinde Godsdienst-IJver geraken zullen, die de schromelijkste gevolgen van Scheuringen kunnen hebben, en die trouwens op het

gezicht der achtergelatene Militaire magt Schijnbaar liggen te smeulen.

Niets hebben wij deswegens ons tot staving meer aan te voeren dan de handelingen in die Godsdienstoefeningen in den volsten zin des woords (want predikatie konde *dezelve* niet genoemd worden) in gemelde voormiddag gehouden, aangevangen met het voorlezen van Psalm 46; voorzang Psalm 3, vs. 2 en 3. Text openbaring 2 vs. 8, 9, 10 en 11; terwijl in de redevoering werd aangedrongen om te huis komende na te lezen Mattheus 25.

Gezangen worden alzoo door *denzelve* niet meer opgegeven; Wat nu de Avondweekbeurt op woensdag den 9 September 1835 aanbelangt was de voorlezing Psalm 34, de voorzang Psalm 34 vs. 2 en 3, de Text Mattheus 4 vers 35 tot 40, de tussenzang Psalm 93 vs. 3 en 4 en de nazang Psalm 33 vs. 10. de Text is dermate uitgelegt dat den Heigland naar de overzijde was overgegaan, omdat die waarvan hij zich afscheide ongelovige en Godloze menschen waren, het was dus tijd om zich als Uitverkoren geslacht af te scheiden, men moest die gelegenheid niet voorbij laten gaan want zij komt zelden voor, en duurd niet lang. —

In het gebed was deze opmerkelijke rede, 'Heere! en zijn er veele op andere plaatsen, die de Lere niet verkondigen Zoo als Zij Uit Christus is, wilt die grijpende wolven Uitroejen'. Wij zullen op den ingeslagen weg voortwandelen door mededeeling van Verschijnselen die wij als gevaarlijk en nadelig beschouwen van tijd tot tijd aan Uwe/Ed. Kollegie in te zenden; doch voegen hierbij, dat wij elkanderen soms moeten afvragen wat het belangrijkste zoude kunnen zijn, en nemen alzoo deze gelegenheid te baat Uwe/Ed. te verzoeken om in deze onderwerpelijke netelige omstandigheden ons Uwe/Ed. meer verlicht oordeel te willen mededelen, het zij om de gemaakte verordeningen des noods door de hulp van het publiek Ministerie, tot dus verre gewaarborgd door het alhier zich bevindende detachement Militairen te doen eerbiedigen, of om de van elders komende opstokers, voor als nog ongemoeid te laten begaan.

Het kollegie van kerkvoogden
der Herv. Gemeente te Hattem.

D. Mestigh Pr.

D. N. van Nes, Lid en Secret.

(wordt vervolgd)

M. te Velde